

STISKA KOT POP ART

REPREZENTACIJA STISK OTROK IN NJIHOVIH DRUŽIN V PROJEKTU BOTRSTVO V SLOVENIJI

UVOD

Projekt Botrstvo v Sloveniji poznamo od leta 2012. Ideja ni nekaj novega in posebnega, vendar je tokrat na nacionalnem radiu Val 202 s predstavitvijo pretresljivih zgodb ljudi, predvsem otrok, ki doživljajo vsakodnevne stiske (revščino, lakoto, brezdomstvo, bolezen ipd.), spremenila družbeni tok dogajanj. To je lahko vzorčni primer tega, da lahko degradirani, stigmatizirani in potisnjeni na rob s pomočjo medijev spremenijo družbeni tok dogajanj. S tem mislim na institucionalizirane spremembe (vrnitev regresirane malice in kosila v šole februarja 2013), ki so nastale kot posledica projekta Botrstvo v Sloveniji. Stiske otrok, ki jih javno predvajajo, pa postanejo šov in umetnost ter teater našega vsakdanjega življenja. Pehanje za konkurenčno prednostjo s pomočjo čustvene manipulacije pa vse bolj oblikuje vsakdanje medosebne odnose, ki v tem primeru spodbujajo solidarnost, človečnost in druge vrednote skrbi za soljudi. Botrstvo v Sloveniji je eden izmed projektov Zveze prijateljev mladine Moste-Polje in je na določen način blagovna znamka (ne)delujoče socialne države.

Stiska postane z reprezentacijo medijev umetnost, pop art, kot je to skušal pokazati že Andy Warhol v svojih zgodnjih filmih.

Socialno delo pa se srečuje z novimi praksami, ko projekti pomoči postajajo popularna umetnost v pomenu Andyja Warhola.

REPREZENTACIJA STISK OTROK IN NJIHOVIH STARŠEV V PROJEKTU BOTRSTVO

Zgodbe otrok in njihovih staršev, ki jih predvajajo na nacionalnem radiu Val 202 v okviru projekta Botrstvo vsak ponedeljek dopoldne ob 10.00 (ponovitev v četrtek ob 17.00), so pretresljive, vendar resnične in prikazujejo našo realnost (revščino, pomanjkanje, stisko, brezposelnost staršev, brezdomstvo ipd.).

Reprezentirajo stisko, a ne samo tistih, katerih zgodbe slišimo na Valu 202, ampak vseh, ki so kdaj občutili stisko zaradi pomanjkanja ali kakršnokoli drugo. Tudi poslušalci podživljamo svoje lastne stiske.

Osebnostne zgodbe, ki so predstavljene v projektu Botrstvo, so proces izoblikovanja osebne identitete, načina prezentacije samega sebe. Izdelovanje zgodb o sebi pa je sestavina vsakdanjega dela z identiteto posameznika, v kateri posameznik opravi refleksijo o svoji izkušnji s stališča raznih perspektiv svoje identitete (Ule 2000).

Zgodba pa je vedno tudi interpretacija dogodka občinstvu (poslušalstvu, bralstvu), zato je tudi interpretativno dejanje. Upravičeno lahko trdimo, da je ena izmed ključnih razsežnosti človeškosti prav pripovedovanje zgodb, saj zajema večino stvari, ki jih počnemo (Urek 2005: 12).

Odziv na predstavljene zgodbe na nacionalnem radiu Val 202 v okviru projekta Botrstvo se razlikuje od odziva na druge podobne zgodbe, predstavljene v *Tedniku* ali v oddaji *Preverjeno* na nacionalni televiziji.

Zgodbe, ki jih pripovedujejo otroci skupaj s starši, vzbujajo v nas čustva odgovornosti za sočloveka, skorajda čutimo občutke krivde. Otroci v nas prebujajo drugačna čustva, vsi se nekako poistovetimo s slišano zgodbo. Čustveni in psihološki vpliv na poslušalca je velik in če zgodbe ne bi bile resnične, bi bila vse skupaj le psihološka manipulacija in igra s čustvi.

Zgodbe pa sprožajo tudi številna vprašanja, ki so po eni strani moralno-etična na osebni ravni in zadevajo mejo izpostavljanja otrok medijski javnosti, in po drugi strani družbeno politična, saj sprožajo vprašanja, ali je socialna država res povsem zatajila. Številna vprašanja se pojavljajo tudi zato, ker učinka zgodbe ne moremo predvideti vnaprej. Kaj se bo zgodilo, potem ko bo zgodba objavljena? Ali bodo otroka prepoznali v njegovem okolju? Ga bodo zaradi tega zbadali? Ali bomo naredili z objavo kaj koristnega ali še več škode?

BOTRSTVO KOT BLAGOVNA ZNAMKA NEDELUJOČE SOCIALNE DRŽAVE

Novi model kapitalizma je povzročil družbene in čustvene travme v novi institucionalni obliki (Sennett 2008: 36).

Zunaj ostaja vse več najranljivejše populacije, ki bi rada delala, pa nima določenih specializiranih spretnosti.

Neenakost je postala Ahilova peta sodobnega gospodarstva. Kaže se v več oblikah hkrati: kot vse večje razlike med plačami na vrhu in na dnu korporacij, kot stagnacija dohodkov srednjih slojev v primerjavi z dohodki elite (*op. cit.*: 40).

Neenakost je po eni strani vse bolj povezana z izoliranostjo, po drugi pa z nekoristnostjo. Oboje je izziv za socialno državo. S tem, kako se je država odzvala v poznih dvajsetih, ne moremo biti zadovoljni. Poglejmo nekaj dejstev za Slovenijo:

- Rdeči križ je v zadnjih petih letih zaznal povečanje števila prosilcev pomoči za 44.000 tisoč oziroma za skoraj polovico. Med prejemniki je vsako leto več posameznikov in družin, v katerih so starši zaposleni, vendar prejemajo minimalne oziroma neredne plače.
- Med januarjem in julijem 2013 se je začelo 420 stečajev, skoraj 100 več kot v celotnem letu 2009.
- Število zaposlenih se je med junijem 2008 in junijem 2013 znižalo s 792.811 na 701.480 oseb, torej za več kot 91.000.
- Od leta 2009 do 2013 se je število delavcev, ki prejemajo minimalno plačo, več kot podvojilo in jih je nekaj manj kot 50.000.

- Minimalna plača znaša okoli 599 evrov neto. To je po statistiki tik pod pragom tveganja revščine. Ta je v Sloveniji pri 600 evrih in je nižji od povprečja v Evropski uniji.
- V letu 2011 se je revščina v Sloveniji povečala najbolj v vsej Evropski uniji, in sicer za 1,3 odstotne točke.
- Januarja 2012 je bilo v primerjavi z decembrom 2011 odobrenih 10 % manj pravic do redne denarne socialne pomoči.

Zgodbe, ki jih pripovedujejo otroci skupaj s starši, vzbujajo v nas čustva odgovornosti za sočloveka, skorajda čutimo občutke krivde. Po drugi strani pa se sprašujemo, ali ni odgovornost države poskrbeti, da otroci niso lačni.

Občutki izoliranosti so se pokazali tudi v zgodbah projekta Botrstvo. Ljudje večkrat povedo, da jim veliko pomeni, da je drugim mar zanje. Vključenost v projekt Botrstvo prinaša ne samo materialno korist (30 evrov) na mesec), ampak tudi psihološko in socialno. Ti se kažeta v zavedanju: nekomu je mar zame in nekemu sem pomemben.

S finančnega vidika je Botrstvo uspešen projekt. Vrednost donacij znaša 1.343.243,34 evrov (interno gradivo Zveze prijateljev mladine Moste-Polje). Vrednost je razdeljena takole:

- 187.244,22 evrov – sklad za družine; vanj se za natančno določeno družino stekajo namenska sredstva donatorjev, poslušalcev Vala 202, ki vsak teden predstavlja žalostne, a resnične zgodbe velike socialne stiske v Sloveniji.
- 321.738,76 evrov – sklad donatorjev; njihova sredstva so namenjena delovanju projekta, individualnim in nujnim pomočem ter tudi za izpade donacij botrov, ki ne zmorejo več vsak mesec prispevati za pomoč, saj so nekateri donatorji tudi sami postali prosilci.
- 834.260,36 evrov – sklad botrstva; denar je v celoti namenjen neposredno od botrov do natančno določenih otrok.

Botrstvo je s pomočjo nacionalnega radia postal uspešna blagovna znamka, ki se dobro trži, vendar je žal tudi posledica nedelujoče socialne države. Je produkt, ki se trži, in hkrati ogledalo naše družbe, ki nam prikazuje svet v podobah revščine, izključenosti, pomanjkanja, lakote ...

Popularni glasbenik Magnifico je v intervjuju za *Obraze* (Javornik 2013) izjavil:

V normalnem sistemu bi najprej poskrbeli za starejše, otroke in bolne. Ko se začnejo zafrkavati s tem in delati izračune, potem je to teror ekonomije ...

Pokazalo se je, da je socialna država enako nesposobna tudi pri reševanju starajočega se prebivalstva. V 20. stoletju so nastali pokojninski in zdravstveni sistemi, financirani iz javnih sredstev. To lahko razumemo kot nekakšno redistribucijo bogastva, saj ugodnosti z mlajših generacij prenašajo na starejše. Starejši živijo vse dlje, rodnost je v razvitih državah vse manjša, to pa obremenjuje redistribucijo bogastva, saj starejši porabijo levji delež sredstev za zdravstvo. Sistem je pravičen, vendar finančno nevzdržen. Mladih ni nihče vprašal, ali se strinjajo s takšno redistribucijo bogastva. Država blaginje lahko poenostavi tako, da odvisnost, marginalnost in potrebe po pomoči obravnava kot nekaj absolutnega (Sennet 2008: 69).

STISKA KOT POP ART¹

Stiska je bila pogosto vir in navdih za umetniška dela. Tako se tudi najpogosteje prikazuje v slikarstvu, kiparstvu, poeziji in prozi. Vendar pa vsaka stiska še ni umetnost. Zato si v zvezi s tem zastavljamo nekoliko drugačna vprašanja: kdaj ima stiska elemente umetnosti oziroma kdaj je predstavljena kot dejanje umetnosti? In seveda s kakšnim motivom, namenom je tako predstavljena? Kakšen je namen prezentacije stiske kot umetnostnega dejanja?

Nekaj zanimivih primerov najdemo na začetku šestdesetih let, ko je umetnost zapustila galerije in muzeje ter se preselila na ulice med ljudi. Nastal je pop art kot umetniška smer časa, ki črpa navdih v potrošniški družbi. V tem času nastane tudi body art – z njim so umetniki čopič in platno zamenjali za lastno telo. S pogosto krvavimi posegi v lastno telo pa so izražali eksistencialno stisko in nasilje. Leta 1961 je

Piere Manzoni več oseb spremenil v žive kipe, telesu je dal umetniški pomen in ga spremenil v umetniško delo. Body art je bil viden tudi pri delih angleških umetnikov. Gilbert & George sta se razglasila za živa kipa, svoje življenje pa imenovala umetniški kontinuum. Tudi konceptualna umetnost iz šestdesetih in sedemdesetih let je pogosto navajala gledalca k razmišljanju in zastavljala številna vprašanja s travmatičnimi presenečenji. Kot primer navajam Gina de Dominicisa, ki je na Beneškem bienalu 1972 razstavil duševno prizadetega mladeniča, ki je sedel na zamejenem prostoru in se postavljal na ogled mimoidočim. Takšni izzivi so spodbujali psihično odzivanje občinstva.

Pop art je umetnost postmodernizma, ki po Debeljaku (1999: 193) ponazarja poglobitve značilnosti postmoderne institucije umetnosti. Pop art v duhu postmodernizma poudarja ontološko razsežnost. Stvari je treba občutiti in razumeti v njihovi biti. Življenje in umetnost ne pomenita več dveh ločenih sfer, ampak se umetnost asimilira v družbeno življenje (*op. cit.*: 173).

V tem pogledu so tudi zgodbe Botrstva pop art, spodbujajo psihično odzivanje občinstva, razmišljanje in stvari prikazujejo take, kot so v danem trenutku. Zgodbe Botstva so ogledalo družbe, »slikajo« ali pripovedujejo nam zgodbe našega, slovenskega kapitalizma. Govorijo tudi o lastni umeščenosti v ta svet. To Strehovec (*ibid.*: 1995) opiše z besedami »avtopoezis« in »samo-nanašanje«. To pomeni, da bistvo umetnosti ni več njen goli zunanji videz, njena materialna podoba, temveč razkrivanje načina, kako je v resničnosti. Arthur Dante, ameriški analitični filozof, meni, da smo bitja iz mesa in krvi pa tudi iz duha in duše, in to take vrste, da reprezentiramo dejanske in možne svetove, se šele s tem postavljamo vanje in postajamo to, kar smo. Dante trdi, da smo *ens representans* – reprezentirajoča in tudi misleča stvar (*ens cogitans*) (Kreft 2010: 241).

Pop art kot gibanje poseblja vse lastnosti postmodernizma in odpravlja pravila, ki so do tedaj veljala v umetnosti.

Realnost se kaže kot nerazdružljiv preplet družbenih razmerij – kot igranje vlog, kot predstavljanje sebe v vsakdanjem življenju.

¹ *pòpárt* in *popárt* -a m (ò-á; á) um. umetnostna smer v drugi polovici 20. stoletja, katere izrazno sredstvo je vsakdanji predmetni svet (Slovar slovenskega knjižnega jezika).

Stiska tako postane z reprezentacijo medijev umetnost, pop art, kot je to skušal pokazati že Andy Warhol v svojih zgodnjih filmih. In Andy Warhol z vsem svojim opusom prikazuje razmerje med sodobnim množičnim človekom in blagom množične potrošnje, čisto, estetsko, ljubezensko, idealno razmerje, ne pa zgolj materialistični zakon iz interesa.

Pop arta ima tudi revolucionarno vsebino, usmerjeno v akcijo, v spremembo, kot lahko občudujemo v Warholovih ikonah pop arta (denar, potrošniški artikli, zvezdiške ikone in državni simboli), ki razkrivajo ideologijo kapitalizma in kritizirajo njeno delovanje, ki v želji za doseg ciljev pogosto manipulira s posamezniki. Pop art družbeno ideologijo kritizira s pomočjo množičnih medijev. Pop art kot umetniški slog postmodernizma opisuje podobo družbe, ki pa jo največkrat zaničuje.

Umetnost je postala reprodukcija reprodukcije. Umetniško delo je preprosto, neomejeno ponavljanje podobe, vzete iz medijev, umetnik pa se odpove sleherni individualnosti in zdrzne v anonimnost množične proizvodnje. (Debeljak 1999: 189.)

Umetnost pop arta ima status produkta in je kot vsi drugi izdelki na trgu postala del potrošniške kulture. Warhol je izjavil:

»[...] kokakola ena sama, ali se vam ne zdi prav čudovito, da jo pijejo prav vsi, od predsednikov in filmskih zvezdnikov do najrevnejših članov družbe« (Honeff 2000: 26).

SKLEP

Pop art umetniki so s pomočjo medijske industrije pokazali, da sanje obstajajo le v delih popartistov. Na eni strani neskončno bogastvo, na drugi neskončna revščina, ki ji ni videti konca, obljubljanje enakih možnosti in vse večja neenakost, to so kritična sporočila popartistov šestdesetih in sedemdesetih let.

Pop art pa je aktualen tudi v 21. stoletju, opazimo ga vsepovsod, gre za način življenja, ki ga živimo. Botrstvo vsebuje elemente blagovne znamke, ki se dobro trži v potrošniški družbi, po drugi strani pa nam prikazuje svet v

podobah revščine, izključenosti, pomanjkanja, lakote ... Občudovanje imidža blaga, navdušenja za določeno blagovno znamko, uživanje v videzu stvari – temu vsekakor lahko rečemo odtujenost in potrošništvo, vendar ni mogoče zanikati, da pri tem ne gre za željo po posedovanju snovi, temveč za željo po posedovanju videza, sanj, obeta sreče, ki seva s površine videza predmeta.

Socialno delo se srečuje z novimi praksami, ko projekti pomoči otrokom, družini, starejšim postajajo popularna umetnost v pomenu Andyja Warhola. Projekti pomoči postajajo na eni strani produkti potrošniške družbe, ki se s pomočjo medijev množično tržijo, po drugi strani pa z umetnostjo pop arta kritizirajo nepravilni družbeni sistem.

Vesna Lujinovič

VIRI

- DEBELJAK, A. (1999), *Na ruševinah modernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- HONEFF, K. (2000), *Andy Warhol*. Köln: Benedikt Taschen.
- KREFT, L. (2010), Spretna beseda, v: Warhol, A. (2010), *Filozofija Andyja Warhola: od A do B in spet nazaj*. Ljubljana: Modrijan.
- JAVORNIK, S. (2013), V zakonu se ti lahko vse zgodi. *Revija Obrazi*, št. 21 (10. 10. 2013), str. 19.
- SENNETT, R. (2008), *Kultura novega kapitalizma*. Ljubljana: /*cf.
- STREHOVEC, J. (1995), *Demonsko estetsko: od filozofske teorije umetnosti k estetiki kot teoriji estetizacij*. Ljubljana: Slovenska matica.
- ULE, M. (2000), *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- UREK, M. (2005), *Zgodbe na delu*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.